

УДК 631.11:502.65.003

ЕКОНОМІЧНІ ТА ОБЛІКОВІ АСПЕКТИ ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

Камінська М.Б.

Житомирський національний агроекологічний університет

Розглянуто основні економічно-облікові аспекти екологічно безпечного розвитку аграрних підприємств. Визначено суперечність між економічними інтересами та екологічними вимогами. Виокремлено проблеми екологобезпечного розвитку аграрних підприємств, пов'язаних з особливостями ведення сільського господарства. Обґрунтовано основні принципи організації та управління аграрного природокористування та формування економічного механізму. Запропоновано вести облік екологічних витрат та можливих доходів сільськогосподарськими підприємствами.

Ключові слова: екологобезпечний розвиток, сільськогосподарське підприємство, облік, економічні інтереси, економічний механізм, екологічні витрати.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження питань екологобезпечного розвитку аграрних підприємств зумовлена тим, що забезпеченість економіки природними ресурсами впродовж тривалого часу не сприймалася як залежність від законів екології, природи. Але в міру нарощування виробництва для задоволення потреб в продукції сільського господарства, особливо у минулому столітті, ця залежність стала проявлятися все частіше і масштабніше. Наочною стала суперечність між економічними інтересами та екологічними вимогами. Однією з головних економічних проблем розвитку суспільства є проблема природоємності світової та національної економік, що зумовлено техногенним вилученням природних ресурсів і забрудненням навколишнього середовища.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми взаємодії економіки та екології знайшли відображення в працях відомих вчених-економістів: О. Балацького, В. Борисова, В. Вернадського, Б. Данилишина, С. Дорогунцева, Г. Іваницької, О. Кашенко, Л. Мельника, В. Паламарчука, С. Подолінського, П. Саблук, В. Трегобчука, Г. Черевка О. Царенко. Також вченими зроблено значний внесок до обґрунтування питань, пов'язаних з екологічними аспектами фінансово-господарської діяльності підприємств. Ці питання висвітлено у працях вітчизняних вчених: Ф. Бутинця, І. Замули, Л. Максимів, Н. Малюги, В. Папінко, М. Пушкаря, М. Чумаченка, а також зарубіжних науковців: А. Белоусова, Г. Вінтера, А. Гофмана, Н. та ін.

Виділення невирішених частин загальної проблеми. Нині в сучасних умовах на аграрних підприємствах недостатньо приділяють уваги екологобезпечному розвитку, мотивуючи недостатністю грошових коштів. Проте складність проблеми екологобезпечного розвитку аграрних підприємств вказує на недостатнє її вивчення. Особливо це стосується економічної мотивації екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств з метою підвищення ефективності діяльності підприємств аграрного сектору та покращення екологічного стану на селі.

Також, й досі не розроблено принципи та методи для практичного ведення обліку витрат і результатів природоохоронних заходів на аграрних підприємствах. Отже економічно-облікові аспекти екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств наразі потребують подальшого вивчення.

Мета статті. Зосередити увагу на економічних та облікових аспектах екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств. Визначити структуру економічного механізму природокористування в сучасних умовах господарювання, а також методичні підходи обліку екологічних витрат.

Виклад основного матеріалу дослідження. В Україні в результаті недбалого ставлення до навколишнього середовища відбувається екологічна криза, що відображається у перевищенні в декілька разів критичного рівня забрудненості довкілля та основних природних ресурсів (грунту, води, повітря). Сільське господарство – одна з найважливіших галузей матеріального виробництва, що забезпечує населення країни продуктами харчування, а багато галузей промисловості – сировиною. Досягнення ефективності сільськогосподарського виробництва можливе лише за умови раціонального використання його природних ресурсів, пізнання законів, їх формування та відтворення. Розвиток підприємств сільського господарства має базуватися на принципах забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності населення та еколого-економічної оцінки функціонування єдиної системи «природа-виробництво-суспільство». Така оцінка передбачає визначення сукупності позитивних і негативних впливів на навколишнє природне середовище та на людину з боку сільського господарства [1].

Головним засобом виробництва в сільському господарстві є земля, природна родючість якої стала результатом багатовікового біологічного процесу та дії навколишнього природного середовища. Але на жаль якісний стан землі постійно погіршується. Основними причинами низької віддачі земельного потенціалу є безгосподарне ставлення до землі, тривала відсутність реального власника, недосконалі техніка і технологія обробки землі та виробництво сільськогосподарської продукції, недосконала система використання і внесення мінеральних добрив, невиконання природоохоронних та інших заходів. За даними Держкомзему України, нині 13,2 млн. га сільськогосподарських угідь зазнають водної ерозії, 19,3 млн. га – вітрової, 10,7 млн. га мають підвищену кислотність, 3,9 млн. га засолені і солонцюваті, 3,6 млн. га заболочені і перезволожені. Площі еродованої ріллі протягом останніх 25 років збільшилась на третину і щорічно

розширюється на 90-100 тис. га, а зміст гумусу в ґрунті знизився на 20%. Водночас витрати на протиерозійні та інші земле охоронні роботи постійно зменшуються [2]. Це почало обертатися величезними економічними збитками і тому сільськогосподарські підприємства повинні дотримуватись екологічної безпеки.

Все це є переконливим доказом того, що на сучасному етапі розвитку аграрного виробництва вкрай необхідно розробити нові принципи організації та управління аграрного природокористування, що базуються на взаємоузгодженості, органічному поєднанні екологічного та економічного підходів і методів еколого-економічної оцінки функціонування АПК. Саме еколого-економічний підхід, на нашу думку, по суті, є найважливішим принципом організації раціонального природокористування в сільському господарстві в умовах ринкової економіки, становлення нових форм господарювання і власності на земельні ресурси.

Відповідно напрямку екологобезпечного розвитку аграрного сектору необхідно здійснювати заходи з механізації, хімізації, меліорації, впровадження досягнень науково-технічного прогресу. У зв'язку з цим необхідно створювати відповідну систему ринкових регуляторів (пільги, кредити, податки та ін.) для зміни пріоритетів в розподілі ресурсів, капітальних вкладень в аграрний сектор, зміцнювати екологічну роль витрат.

Аналізуючи дієвість такого економічного механізму природокористування в країні, відмітимо, що основним елементом впливу на підприємства наразі є нарахування екологічного податку згідно норм Податкового кодексу. Даний податок є основним джерелом коштів, що направляються на охорону навколишнього природного середовища. Потрібно все ж відмітити, що ставки екологічного податку не виконують повною мірою покладених на них завдання обмеження обсягів забруднення довкілля та стимулювання природоохоронних заходів [3].

В Законі України «Про охорону навколишнього природного середовища» розкрито економічний механізм забезпечення охорони довкілля, але не менш важливе значення має його застосування на практиці. В умовах ринку жорстка конкуренція вимагає максимальної економії всіх видів природних ресурсів. Перехід до ринкової економіки в Україні потребує змін до формування фінансово-кредитних методів природокористування, економічного стимулювання відновлення природних ресурсів [4].

Як показує досвід розвинених країн, цивілізовані ринкові механізми забезпечують більш сприятливі умови для ресурсозбереження, ніж існуюча система незбалансованого бюджету за екологічними (природоохоронними) платежами та екологічними витратами, переважно нецільовим використанням екологічних фондів. Механізми ринку розширюють межі прибуткових вкладень у збереження природних ресурсів у міру зростання їхньої дефіцитності. Цим і пояснюється досягнення країн із розвинутою

ринковою економікою в галузі раціонального природокористування. Останнім часом у цих країнах почали набувати розвитку адміністративно-ринкові (змішані) механізми, як найзбалансованіші з еколого-системного погляду. Особливістю таких механізмів стає широке використання економічних ринкових регуляторів для стимулювання підприємницьких ініціатив при збереженні державного екологічного контролю і нормування.

Використання економічних регуляторів у системі державного екологічного управління є найважливішою проблемою як для країн з великим досвідом ринкового господарювання, так і для країн із перехідною економікою, зокрема для України. Усе це свідчить про те, що еколого-економічні відносини повинні оптимально сполучати ринкові регулятори і державні адміністративні регулятори (рис. 1) [5]. І застосування такого ринкового економічного механізму має досить важливе значення.

Однак, система економічних регуляторів характеризується тим, що підприємство-забруднювач не обмежується жорсткими нормами. Воно може обрати свою стратегію, спираючись на власну оцінку витрат і результатів. У той же час усі економічні параметри, які для нього є зовнішніми, фіксовані згідно Податкового кодексу України.

В умовах ринку жорстка конкуренція вимагає максимальної економії всіх видів природних ресурсів. Розуміння цього прийшло із запізненням, оскільки абсолютно вільний розвиток ринкових відносин здійснювався за рахунок варварського, хижацького стану до природи. Цивілізований вільний ринок потребує більш дієвого державного екологічного регулювання.

Екологічна діяльність підприємства пов'язана з відповідними витратами, які прямо чи опосередковано впливають на економічні показники його діяльності. Сума таких витрат у більшості підприємств значна, але нині бухгалтерський облік екологічних витрат ведеться безсистемно, вони не виокремлюються із загальної сукупності витрат. При існуючій організації бухгалтерського обліку це не дає змоги отримати достовірні дані про розміри, напрями та види природоохоронних витрат підприємства. Виходячи із великої кількості класифікацій екологічних витрат, які неоднорідні, але певною мірою тотожні.

Такі науковці, як Савченко О.Ф., Дацій О.І., Байда А.О., Зима Г.І пропонують групувати екологічні витрати за такими ознаками: види діяльності та характер впливу на навколишнє при-

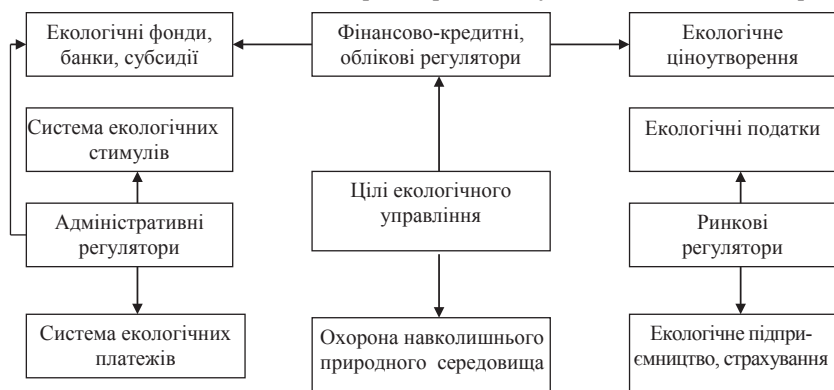

Рис. 1. Структура економічного механізму

Джерело: розроблено автором

родне середовище. Операційні екологічні витрати виникають у процесі звичайної діяльності підприємства і пов'язані з використанням природних ресурсів та/або їх охороною. Інвестиційні екологічні витрати пов'язані зі створенням, придбанням, реконструкцією, модернізацією, технічним переобладнанням, капітальним ремонтом споруд природоохоронного призначення. За характером впливу на навколишнє природне середовище екологічні витрати пропонують поділяти на експлуатаційні (пов'язані із забезпеченням виробничого процесу природними ресурсами, їх експлуатацією та відновленням) і природоохоронні (пов'язані із заходами щодо охорони навколишнього природного середовища від забруднення) [6].

За результатами дослідження встановлено, що наведена класифікація екологічних витрат може бути застосована і на сільськогосподарських підприємствах, що дасть змогу організувати бухгалтерський облік витрат екологічної діяльності та розробити методику їх обліку.

Для організації ведення обліку екологічних витрат необхідно розробити облікову політику підприємства відповідно до чинного законодавства країни та визначити основні завдання їх обліку. Можна виділити такі завдання обліку екологічних витрат: збір та надання повної, своєчасної та достовірної інформації про екологічні витрати для прийняття ефективних управлінських рішень щодо екологобезпечного розвитку аграрного підприємства; забезпечення збереження природних ресурсів; забезпечення контролю за екологічними витратами підприємства; здійснення оцінки впливу екологічних чинників на фінансові результати сільськогосподарського підприємства.

Для виконання зазначених завдань необхідною систематично здійснювати первинний облік екологічних витрат та визначити синтетичні та аналітичні рахунки для обліку; накопичувати екологічні витрати у відповідних облікових регістрах для складання внутрішньої та зовнішньої звітності. З точки зору методичних підходів обліку екологічних витрат необхідно розробити рекомендації щодо визнання, оцінки, включення до собівартості продукції екологічних витрат.

Виходячи з вищесказаного, доцільно стверджувати, що на екологічних витратах не можна економити, а бухгалтерський контроль рівня екологічних витрат має не стільки сприяти пошуку шляхів їх зниження, скільки визначати достатність вкладених коштів на екологобезпечний розвиток аграрних підприємств та процес ціноутворення на сільськогосподарську продукцію.

Висновки та пропозиції. Підприємства аграрного сектору незалежно від своїх бажань, і суто

об'єктивних причин змушені перейти до ресурсозберігаючого виробництва і керуватися екологічними пріоритетами у відношеннях з природним середовищем. Досягнення рівноважного природокористування в аграрному секторі є найактуальнішою проблемою для України як потенційного виробника високоякісної екологічно чистої продукції, а значить – конкурентоспроможної на ринку. Раціональне використання та охорона навколишнього середовища стають дедалі актуальнішими, поступово займаючи перший ряд серед глобальних проблем сучасності.

Екологічні витрати – це витрати, пов'язані з екологобезпечним розвитком аграрних підприємств; вони відрізняються від інших витрат підприємств і залежать від їх виробничої діяльності та ступеня впливу на навколишнє природне середовище. Для обліку екологічні витрати доцільно поділяти за двома ознаками: за видами діяльності та за характером впливу на екологобезпечний розвиток, що надає можливість контролювати екологічні витрати та розробити методику їх обліку. Найбільш доцільним є виділення у фінансовому обліку аналітичних статей, на яких будуть накопичуватись екологічні витрати, згідно із розробленою класифікацією. Екологічні витрати, які за сутністю є загальновиробничими, слід розподіляти пропорційно вартості робіт з відновлення навколишнього природного середовища, яке частково або повністю втратило свої первісні властивості в результаті діяльності підприємства.

Оскільки держава надає право використовувати навколишнє середовище для здійснення сільськогосподарського виробництва, аграрні підприємства мають компенсувати втрати природного середовища та зберігати природне середовище. Аграрні підприємства, які впроваджують екологобезпечні технології мають бути звільнені від оподаткування за вироблену екологічно чисту продукцію. Але для екологобезпечного розвитку аграрного сектору ще необхідно сформулювати еколого-економічне мислення. Суть такого мислення полягає в засвоєнні новітніх знань про еколого-економічні зв'язки, усвідомлення можливих економічних ризиків; формування у працівників сільськогосподарського підприємства екологічної культури.

Крім цього організація екологічної сільськогосподарської діяльності повинна здійснюватись на державному рівні. Роль уряду, органів державного екологічного управління полягає в тому, щоб примусити сільськогосподарських виробників підтримувати еколого-економічний баланс, компенсувати зовнішні екологічні витрати та ін. Елементами такої організації є правова основа екологічного підприємництва в Україні.

Список літератури:

1. Борисова В.А. Відтворення природного ресурсного потенціалу АПК. Монографія: Суми, 2003. – С. 65-70.
2. Офіційний Веб-сайт Державної служби статистики України. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Податковий кодекс України. – [Електронний ресурс]. – Джерело доступу: <http://www.ligazakon.ua>
4. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» від 26 червня 1991 р. – № 1268-ХІІ. – [Електронний ресурс]. – Джерело доступу: <http://www.zakon.rada.ua>
5. Камінська М.Б. Інструменти економічного механізму екологобезпечного розвитку сільськогосподарських підприємств / М.Б. Камінська // Вісн. національного університету водного господарства та природокористування. – 2005. – Вип. 4(12). – С. 48-54.
6. Савченко О.Ф. Екологічні витрати: проблеми права, обліку та оподаткування / О.Ф. Савченко, О.І. Дацій, А.О. Байда, Г.І. Зима // Економіка та держава. – 2015. – № 5. – С. 11-19.

Каминская М.Б.

Житомирский национальный агроэкологический университет

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ И УЧЕТНЫЕ АСПЕКТЫ ЭКОЛОГОБЕЗОПАСНОГО РАЗВИТИЯ АГРАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

Аннотация

Раскрыты основные экономические и учетные аспекты экологобезопасного развития аграрных предприятий. Определено противоречие между экономическими интересами и экологическими требованиями. Выделены проблемы экологобезопасного развития аграрных предприятий, связанных с особенностями ведения сельского хозяйства. Обоснованы основные принципы организации и управления аграрного природопользования и формирования экономического механизма. Предложено усовершенствовать учет экологических затрат на сельскохозяйственных предприятиях.

Ключевые слова: экологобезопасное развитие, сельскохозяйственное предприятие, учет, экономические интересы, экономический механизм, экологические затраты.

Kaminska M.B.

Zhytomyr National Agroecological University

ECONOMIC AND ACCOUNTING ASPECTS OF ECOLOGICAL AND SAFE DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

Summary

The basic economical and accounting aspects of the environmentally safe development of agrarian enterprises are opened. The contradiction between economic interests and environmental requirements is defined. The problems of the ecologically safe development of agrarian enterprises connected with the peculiarities of farming are singled out. The main principles of organization and management of agrarian nature management and the formation of an economic mechanism are substantiated. It was proposed to improve the accounting of environmental costs at agricultural enterprises.

Keywords: ecology-safe development, agricultural enterprise, accounting, economic interests, economic mechanism, environmental costs.